UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Van 'blank broederschap' naar antiracisme [Bespreking van: E. Meijers (2008) Blanke broeders, zwarte vreemden: de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de apartheid in Zuid-Afrika 1948-1972]

van Dam, P.

DOI

[10.5117/TVGESCH2009.3.B32](https://doi.org/10.5117/TVGESCH2009.3.B32)

Publication date

2009

Document Version

Final published version

Published in

Tijdschrift voor Geschiedenis

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Dam, P. (2009). Van 'blank broederschap' naar antiracisme [Bespreking van: E. Meijers (2008) Blanke broeders, zwarte vreemden: de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de apartheid in Zuid-Afrika 1948-1972]. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 122(3), 441-442. <https://doi.org/10.5117/TVGESCH2009.3.B32>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

De Nederlandse bemoeienis met Zuid-Afrika is eeuwenoud. Door de jaren heen bestonden er contacten tussen de 'witte' Afrikaners en Nederlanders, niet in de laatste plaats tussen de calvinistische kerken in beide landen. In de periode 1948-1972 die het voorliggende promotieonderzoek van Erica Meijers behandelt, gebeurde er iets opmerkelijks in de contacten van de grootste Nederlandse calvinistische kerken, de Nederlandse Hervormde Kerk (NHK) en de Gereformeerde Kerken in

Nederland (GKN), met Zuid-Afrika: de overheersende verbondenheid met de 'blanke broeders' werd in amper dertig jaar tijd vervuild voor solidariteit met de 'zwarte' bevolking van het land. De hoofdvraag van deze studie is dan ook hoe het tot deze ommezwaai binnen deze beide kerken is gekomen. Daarmee werpt het boek tegelijkertijd licht op de veranderingen binnen deze kerken zelf.

NIEUWSTE TIJD

Van 'blank broederschap' naar antiracisme

Erica Meijers, Blanke broeders – zwarte vreemden. De Nederlandse Hervormende Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de apartheid in Zuid-Afrika 1948-1972 (Verloren; Hilversum 2008) 536 p., ill., €39,- ISBN 9789087040376

In haar antwoord op de vraag naar de ommezwaai binnen deze twee kerkgenootschappen verdeelt Meijers de geschiedenis van het contact van de beide kerken met Zuid-Afrika in drie fases. In de eerste periode, van 1945 tot en met 1960, bezochten 'verkenners' van de Nederlandse kerken Zuid-Afrika, waar in 1948 de *Nasionale Party* aan de macht was gekomen en geleidelijk de beruchte apartheidswetten invoerde. Meijers bestempelt hun houding als 'kritische broederlijkheid'.

Voorzichtig kondigde zich een verschuiving aan van een zendingsperspectief, dat apartheid als een vraagstuk van culturele pluraliteit beschouwde, naar een gerechtigheids-perspectief, dat apartheid als een sociaal-ethisch probleem bezag. Binnen de GKN bestond wel bezorgdheid, maar men hoopte door middel van ontmoeting de houding van de Afrikaners ten goede te beïnvloeden. Het zoeken van

de directe confrontatie zou daarentegen contraproductief kunnen werken en paste niet bij de solidariteit met de geloofsgenoten. Binnen de kritischere NHK ontstond een nieuwe opvatting over de rol van de kerk in de maatschappij. Na de oorlog maakten prominente leden van de kerk zich sterk voor een kerk die middenin de maatschappij stond en die niet zweeg over politieke vraagstukken.

Het bloedbad in Sharpeville in 1960 was het beginpunt van de tweede fase in de ontwikkeling van de verhouding tussen de Nederlandse kerken en Zuid-Afrika. Het perspectief van internationale gerechtigheid vond steeds meer steun binnen beide Nederlandse kerkgenootschappen. Door de banden met kritische Zuid-Afrikaanse protestanten raakten de Nederlandse kerken meer betrokken bij het Zuid-Afrikaanse conflict en dit leidde tot grotere sympathie voor de tegenstanders van apartheid. Aan het einde van deze periode ontstonden ook contacten tussen de Nederlandse kerken en zwarte kerken in Zuid-Afrika. Tegelijkertijd beschrijft Meijers kundig hoe zich binnen zowel de NHK als de GKN een polarisering aandiende tussen op traditie georiënteerde gelovigen en vernieuwingsgezinde groepen binnen de kerken.

In het roemruchte jaar 1968 begon volgens Meijers de derde en laatste fase van de omslag in de houding van de GKN en NHK. Tijdens de Gereformeerde Oecumenische Synode te Luntenen kwam het tot een confrontatie tussen Nederlandse en Zuid-Afrikaanse gereformeerden. In datzelfde jaar besloot de Wereldraad van Kerken tot een radicaal programma tegen racisme. Dit programma was in eerste instantie bijzonder omstreken. Vooral het idee om een fonds voor de strijd tegen racisme ook aan groepen ter beschikking te stellen die het gebruik van geweld niet wilden uitsluiten, stuitte op weerstand. Uiteindelijk ondertekende de NHK in 1972 het *Programme to Combat Racism* (PCR), de GKN deden dit in 1978. Zo stonden beide Nederlandse kerkgenootschappen aan het einde van de beschreven periode overwegend aan de kant van de gediscrimineerde zwarte bevolking in Zuid-Afrika.

Meijers levert met deze studie een geslaagde uitwerking van *entangled history*. Ze laat zien hoe de ontwikkelingen in Nederland en Zuid-Afrika elkaar wederzijds beïnvloedden en welke rol de contacten tussen de kerkgenootschappen in deze ontwikkelingen speelden. Bovendien plaatst het boek deze ontwikkelingen steeds in een internationale context. Daardoor wordt één van de belangrijkste ontwikkelingen van de jaren zestig zichtbaar, namelijk hoe in Nederland de gedachte opkwam dat gebeurtenissen overal

ter wereld een relevantie hadden voor het eigen dagelijks leven. Door dit perspectief raakt Meijers betoog overigens enigszins in het gedrang: haar periodisering, die eigenlijk betrekking zou moeten hebben op de ontwikkeling van de contacten tussen de Nederlandse kerken en Zuid-Afrika, oriënteert zich sterk op internationale gebeurtenissen die voor deze ontwikkeling niet van doorslaggevende betekenis zijn geweest.

Zonder meer weet *Blanke broeders, zwarte vreemden* niet alleen nationale en internationale geschiedenis geslaagd met elkaar te verbinden. Het vindt ook een goede balans tussen sociale geschiedenis en kerkgeschiedenis. Doordat concrete gebeurtenissen zoals de conflicten rondom het Christelijk Instituut en het PCR op de voorgrond worden geplaatst, doorloopt de lezer bijna ongemerkt een mooie inleiding op de geschiedenis van de grootste Nederlandse protestantse kerkgenootschappen en de sociale geschiedenis van Nederland van 1945 tot 1972. Zoveel geboden context komt natuurlijk niet zonder vereenvoudigingen uit. Zo had het jaar 1969 in de Nederlandse jaren zestig ten opzichte van het jaar 1968 meer gewicht dan Meijers lijkt te suggereren. De eigen dynamiek van de jaren vijftig en van de vroege jaren zeventig die niet slechts voor- en naspel van de jaren zestig zijn, komt eveneens tekort. Daarnaast zet de visie dat de NHK na 1945 een actievare rol in de maatschappij zocht om het verlies van gewicht van de christelijke maatschappelijke organisaties op te vangen de zaken op zijn kop: deze verschuiving in het denken binnen de NHK vormde juist het begin van een heroriëntatie binnen deze maatschappelijke organisaties. Tenslotte is de keuze van de – vaak niet gedateerde – afbeeldingen, die grotendeels mannelijke kerkelijke persoonlijkheden in beeld brengen, niet bijzonder gelukkig.

Deze punten van kritiek hebben echter tegen de achtergrond van een lezenswaardige, helder gestructureerde en goed gedocumenteerde studie niet het laatste woord. *Blanke broeders – zwarte vreemden* realiseert de gestelde doelen ruimschoots. Het biedt de lezer een veelzijdig tableau, maar verliest daarbij de vraag naar de veranderingen in de houding van GKN en NHK ten opzichte van Zuid-Afrika niet uit het oog. Daardoor is het boek zowel voor de algemeen geïnteresseerde lezer als voor wie zich speciaal in dit onderwerp wil verdiepen zonder meer de moeite waard.

Peter van Dam
Universiteit Münster